

A NÉPI ÉPÍTÉSZET
— A NÉPRAJZI JELLEGŰ MŰEMLEKEK —
REGIONÁLIS KÉRDÉSEI

A magyar műemlékvédelem általános elvi és gyakorlati feladatai sorában, az egyik legjelentősebb és időszerű feladat, műemlékeink regionális jellegű vizsgálata és védelme. Ennek az alapvető jelentőségű feladatnak egyik értékes és tanulságos elemzését jelentik a „*Balaton Régió*” műemléki munkálatai. Az erről szóló referátum sokszintű tájékoztatást nyújt. Részben már a táji adottságok, a természetvédelmi kötöttségek és kötelezettségek mellett, a történeti múlt hagyományozó ereje s gazdag hagyatéka, a változatos jellegű műemlékek egész sora szinte köteleességszerűen előírja egy-egy szűkebb táj, jelen esetben a Balaton környéke sajátos szépségű emlékanyagának a fokozottabb és részletesebb megismerését s védelmét. A balatoni táj egyedülálló természeti szépsége, a történeti — művészettörténeti, építészettörténeti és néprajzi — jellegű, emlékanyaggal együtt valóban fokozott megbecsülést igényel. Ez a fokozott megbecsülés azonban egyidejűleg következetes, s már alapjában véve is sokoldalú — egységes — szemléletű vizsgálatot követel meg.

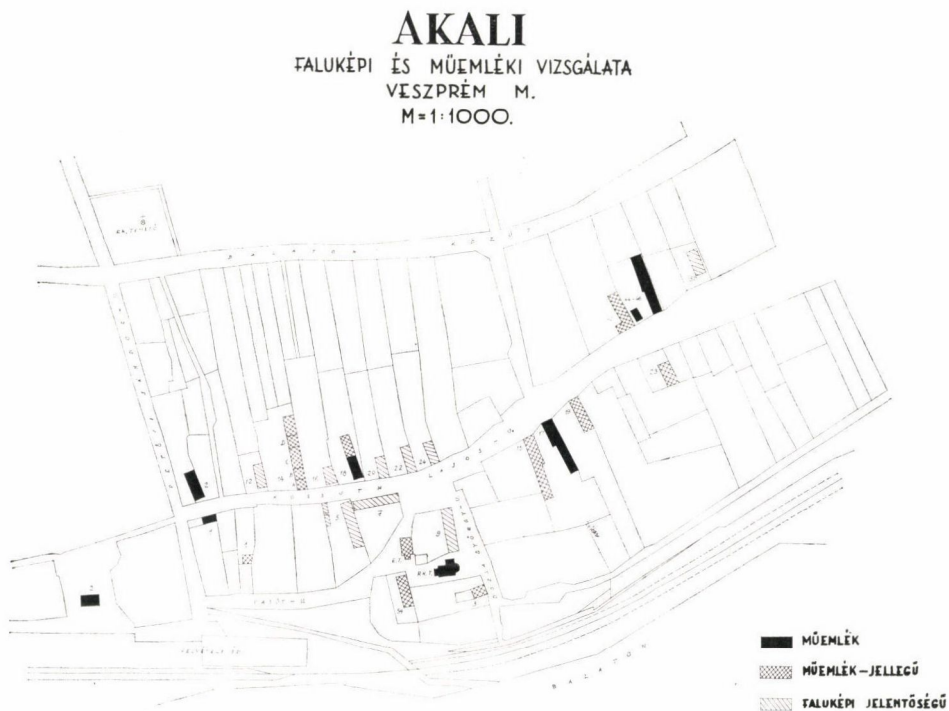
A viszonylag egységesnek tűnő balatoni táj — a *Balaton Régió* — több kisebb tájcsoportha, egymással lazán összefüggő egységekre — balatoni alrégiókra — oszlik. A Balaton északi, dombos hegyvidéke, dús szőlővel és erdővel merőben más jellegű, mint a déli part hosszan elnyúló fővenyes, lankás partja. A természeti elkülönülés mellett, a történeti adottságok is más jellegű emlékanyaggal jelentkeznek. Ez a más jellegű, egymással azonban szerves egységben álló, s elsősorban településtörténeti és építészeti adottság legvilágosabban a néprajzi jellegű műemlékek emlékanyagában mutatkozik meg.

Már maga ez a tény, hogy a balatoni táj — a „*Balaton Régió*” — több kisebb alrégióra, alcsoportra oszlik, természetszerűleg felveti a népi építészet, a néprajzi jellegű műemlékek *regionális* kérdéseit s feladatait. Talán nem lesz felesleges, ha ez alkalommal ismételten a tudományos munka „*exakt*” jelentőségére hívom fel a figyelmet, s ezzel egyidejűleg a társtudományok szerepére és jelentőségére, s nyilván a közös munka várható eredményeire is utalok.

A *Balaton Régió* műemléki feladatai természetszerűleg maga után vonják a társtudományok már említett szerepét s közreműködését. Még inkább szükségünk van erre az együttműködésre a néprajzi jellegű műemlékvédelem keretében. A balatonmenti népi építészet vizsgálata, s ennél fogva a néprajzi jellegű műemlékek védelme e szűkebb táj (nagytáj) természeti és történeti adottságai mellett, az etnikai csoportok és vidékek következetes vizsgálatát is igényli. A továbbiakban a már közismert, de a részleteiben még alig vizsgált „*háztípus*” kérdéseinek a tisztázása is szükséges. Mindezek után, a közvetlen érintett kisebb tájegység, egy-egy szűkebb környék, alapos és sokoldalú — nép-

rajzi jellegű — műemléki vizsgálata az elvégzendő feladat. Tanulságos lenne még a továbbiakban a hazai nagytájak, más régiók keretében, az eltérő jellegű alrégiók, kisebb tájegységek összehasonlítását is elvégezni. A Balaton-környék sajátos arculata, pl. a Mátra-vidék vagy a Bükkalja néprajzi jellegű műemlékanyaga ismeretében még határozottabban kirajzolódna.

A feladat tehát — a *Balaton Régió* néprajzi jellegű emlékanyagának a vizsgálata — rendkívül jelentős, de egyúttal eléggé összetett és szétágazó is. Mindezekre a feladatokra azonban, teljes részletességgel jelen esetben nem térhetünk ki. Inkább csak emlékeztetésül említem meg, hogy a Balaton-környéki települések *általános vizsgálata* során, a *részletes néprajzi kutatás* is elkerülhetetlenül szükséges. Ismerve a Balaton-környék regionális tervét („A Balaton-környék regionális terveinek jóváhagyásáról” szóló kormányhatározat. 1023/1963. sz.), a néprajzi jellegű műemléki vizsgálat nem mondható teljes értékűnek. Elsősorban az ún. fogalmi meghatározások, s a műemléki értékelések ellentmondásai a szembetűnők. Általában csupán egyes — bár részleteikben helyes — szempontok nyújtottak alapot még a közelmúltban is a néprajzi jellegű műemlékek értékeléséhez. Így például a következő jellemzés s meghatározás: „...jelentősebb szépségű présházak, népi épületek, és mint ilyenek egyidejűen műemlékké nyilvánításuk is indokoltnak látszik...” elsősorban egy vitatható esztétikai és egy sajátos építőművészeti szempontú, de kétségkívül jószándékú értékelést jelent.

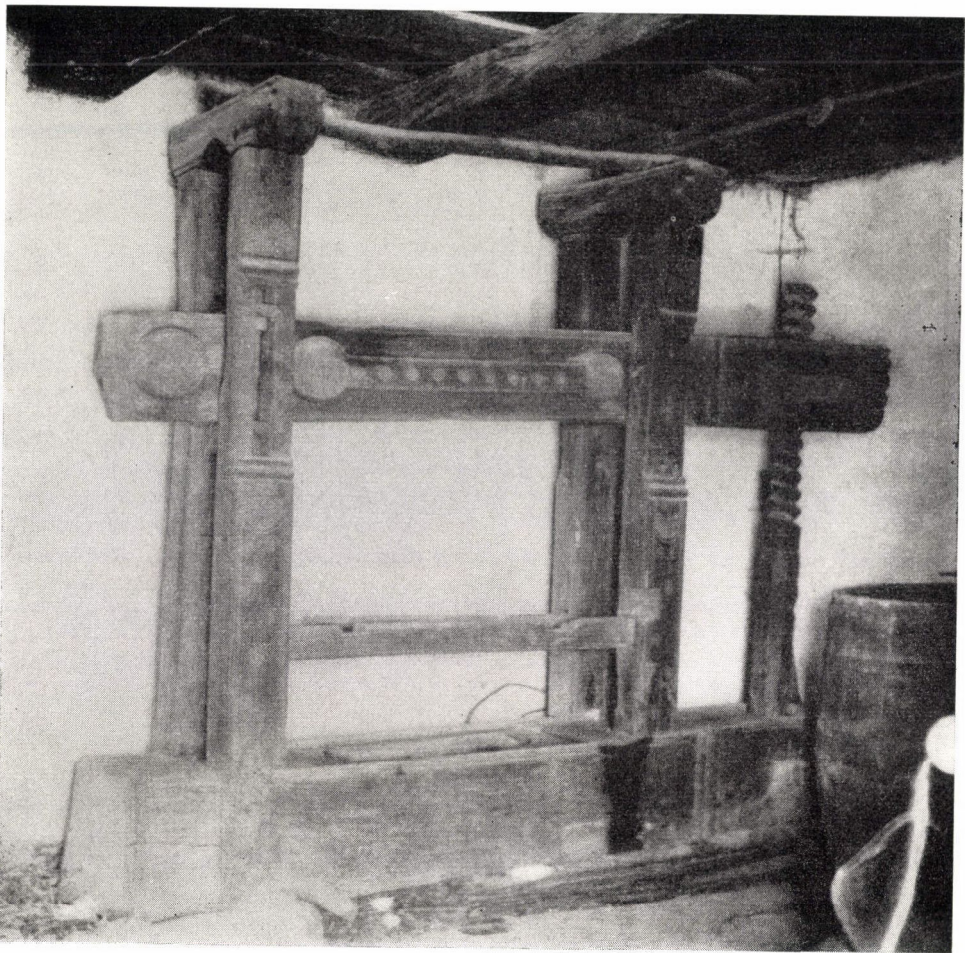
1. ábra. *Balatonakali*. Veszprém m. Műemléki és faluképi vizsgálat. 1954—1960. Dr. Vargha László. — Untersuchung aus der Sicht des Denkmalschutzes und Dorfbildes

2. ábra. Balatonakali. Veszprém m. Szőlőhegyi pince. Ép.: XIX. sz. k. — Keller am Weinberg

Számos hasonló példát sorolhatnánk még fel a továbbiakban arra nézve, hogy a szerényebb vagy rendeltetésénél fogva sajátos, elkülönülő néprajzi jellegű műemlékek vizsgálata, jegyzékbevétele és védelme, nem elsősorban a műemlékvédelmi törvények és rendelkezések szigorúan kötött — tehát tudományos — szempontjai és töretlen, következetes alkalmazása révén történik.

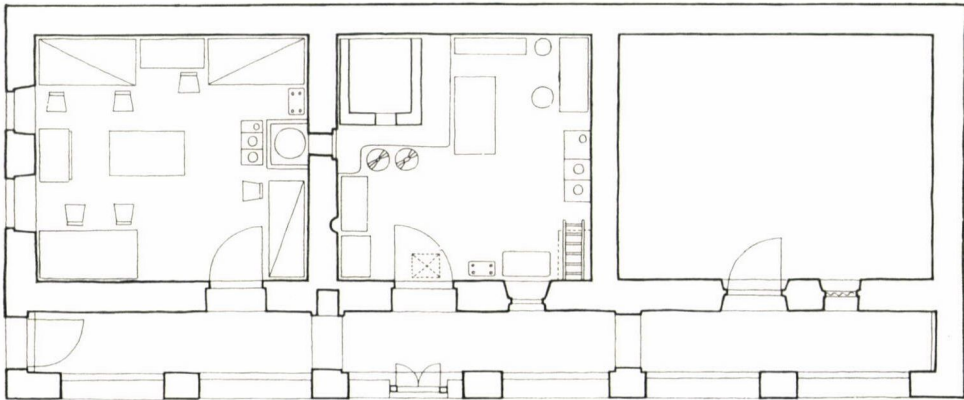
A magyar népi építészet, s ennél fogva a néprajzi jellegű műemlékek értékelésénél sajátos módon még napjainkban is inkább és elsősorban az ún. esztétikai elvek, igények az irányadók. Vajmi kevesen veszik figyelembe, hogy az egykori, a már megváltozott, letűnőfélben levő parasztság gazdasági adottságai, a paraszti életforma építészeti tevékenysége hozta létre azokat az alko-

3. ábra. *Balatonakali*. Veszprém m. Nagyleshegy. Szőlőhegyi pince. Prés. Ép.: XIX. sz.
e. f. — Keller am Weinberg. Weinpresse

4. ábra. *Balatonakali*. Veszprém m. Kossuth Lajos u. 2. Lakóház. Tornác. Ép.: 1834.
— Wohnhaus

5. ábra. *Balatonakali*. Veszprém m. Kossuth Lajos u. 2. Lakóház. Alaprajz. Ép.: 1834.
— Wohnhaus

tásokat, amelyeknek a zöme (néprajzi jellegű) műemléki jelentőségű. Mindaddig tehát, amíg a magyar műemlékvédelem keretében, a néprajzi jellegű műemlékek értékelésénél a *néprajzi* (történeti néprajzi) jellegű igény és kíváncsiság nem válik, vagy nem válhat egyenrangúvá a szinte még általánosan érvényesülő építészeti (ún. esztétikai) igényekkel, a néprajzi jellegű műemlékek megfelelő és szakszerű értékeléséről alig beszélhetünk.

Az elmondottak alapján, úgy véljük, még inkább nagyobb figyelemmel kell vennünk azokat a törekvéseket, amelyek a műemlékvédelem általános feladatai mellett, de azokkal lényegében szerves egységben, egy-egy nagyobb egység, település, telektömb védelmét jelentik. Elsősorban azokra az elgondolásokra utalunk, amelynek a célja egy jellegzetes település zárt s egységes védelme. A néprajzi jellegű műemlékek ilyen arányú védelme természetesen magában foglalja a kijelölt terület egészében álló, s műemléki értékkel alig rendelkező épületek, épületsoportok egységes védelmét is.

Egy-egy védett terület: település, falu, falurész, telektömb, telek, épület-együttes, falukép, utcakép, tájképi együttes stb. kétségkívül alkalmas arra, hogy egy-egy szűkebb táj, az egykori falusi közösség, paraszti életforma, a parasztság hagyományos építőgyakorlatát s jellegzetes építészeti emlékeanyagát teljes egészében megőrizze és fenntartsa. Ez az elgondolás azonban a társtudományok összesítő vizsgálatát követeli meg, oly mértékben, hogy a településtudományi, a gazdaságtörténeti és az építészettörténeti vizsgálatok eredményei, egymagukban és összességükben még inkább egyenrangúak az eddig szinte kivételes jelentőségű ún. esztétikai vizsgálatok eredményeivel, értékelésével (1., 2. ábra).

A védett területek társadalmi és gazdasági adottságai a továbbiakban még sok olyan, s alapvetőnek is joggal tartható ellentmondást magukban foglalnak, amelyekre természetesen figyelemmel kell lenniük.

A védett területek (falu, falurész, telektömb, telek stb.) megtartása és fenntartása, a parasztság hagyományosnak tartott építőkézségét és lakásvizonyait tartósítja, lényegében változatlan formában. A hagyományos úthálózat, telekelrendezés, közösségi lakó- és gazdasági épületek, berendezéseikkel, s felszerelésükkel egy korábbi, de életében folyamatosan és folyton változó gazdasági és építőtevékenység eredménye. Ezt a folyamatot megállítani, s egy bizonyos időpontra rögzítve, történetiségének megtartásával megőrizni kétségkívül szép és hálás feladat, de ellentétben áll a mindenkori tulajdonos — a lakó, a használó — korszerű életformájával — gazdasági és lakásigényével (3., 4. ábra).

A műemlékvédelemnek ez a sajátos formája, egy-egy védett terület műemléki jellegű rezervációja, elsősorban a magántulajdon elvének ütközik, ez a legnehezebb kérdés és legveszélyesebb feladat. A zárt, a védett terület olyan mértékű műemléki rezervációja, amely a lakosság (a család, az egyén) életformájának s életének a továbbiakban is korszerű lehetőséget, keretet nyújt, nyilvánvalóan életképes. A lehetőségnek ezt a korszerű megvalósítását kell elsősorban biztosítani. Ennek a megvalósításnak azonban nyilván hosszú és sok esetben eléggé nehézkes az útja. A műemlékvédelem azonban igényli az ilyen jellegű, zárt, védett területek egységes megőrzését és fenntartását. Elsősorban a *Balaton Régió* területén merül fel az ilyen kíváncsiság, amelyet a nagyarányú hazai és a külföldi idegenforgalom is egyaránt megkíván.

A védett területek szigorú műemléki zártsága a továbbiakban még azzal a veszéllyel is jár, hogy könnyen az idény- és kereskedelmi jellegű keze-

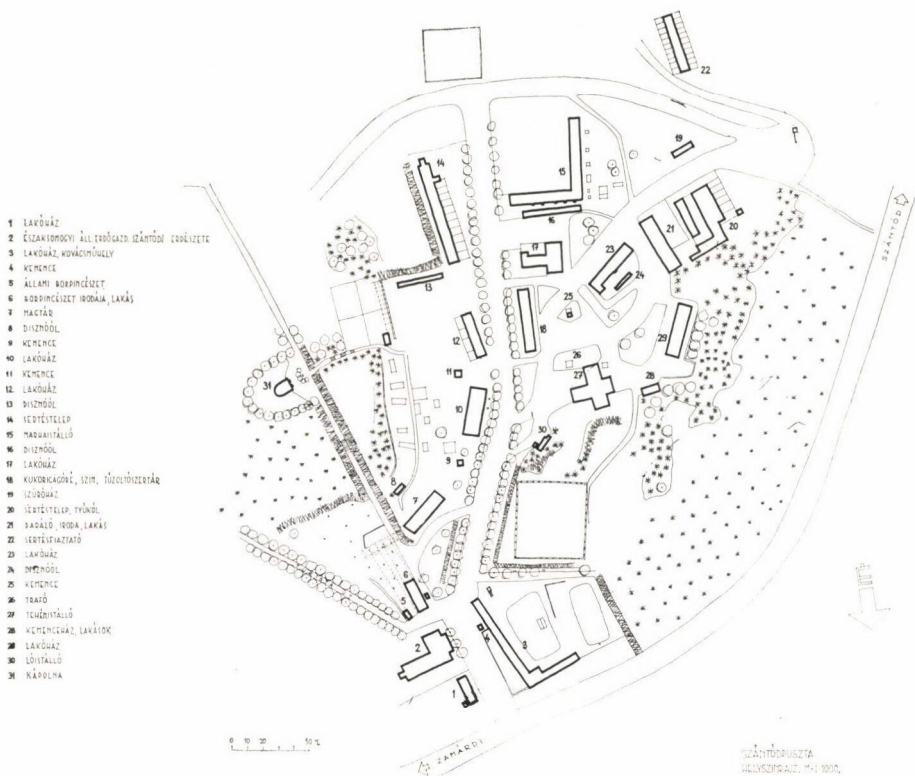
6. ábra. *Parád*, Heves m. Ép.: XIX. sz. e. f. Örsi út 369. Lakóház. Falumúzeum. —
Wohnhaus — Dorfmuseum

lésbe, gyakorlati hasznosításba kerülhet. Az erős gyakorlati érzékkel rendelkező idegenforgalom általában nem idegenkedik a látványos s így a forgalom szempontjából is hasznosabb — s nem minden esetben hiteles, szakszerű, tudományos — bemutatásoktól. A védett területek egyik legnagyobb akadálya és veszélye, a tulajdonos korszerű lakásigénye mellett, talán éppen ebben a túlzott gyakorlatiasságban jelentkezik. Hasonlóképpen hibás és értelmetlen minden olyan elképzelés, amely a műemlékvédelem és a szabadtéri néprajzi gyűjtemény muzeológiai jellegével ellentétes felhasználását jelenti. Ilyen többek között egy *Skansen-szerű szálloda*, amely már önmagában is többszörös ellentmondás.

A *Skansen*, vagyis a szabadtéri néprajzi gyűjtemény, az *múzeum*; egy múzeum viszont nem kapcsolható össze szállodai igénybevétel, üzemeltetéssel, bármennyire is jól hangzik ez a csalóka és megtévesztő, de értelmetlen szóhasználat a gyakorlatiasság keretében.

A védett területek (falu, falurész, telektömb, telek stb.) megtartása és fenntartása másik lehetősége a múzeumi kezelés biztosítása. Az bizonyos azonban, hogy még a *Balaton Régió* keretében sem gondolhatunk kizárólagos muzeális kezelésre, még kevésbé az ország egész területére kiterjedő — muzeális kezelésben álló — védett területek hálózatára.

Ezt a sajátos, s feladatában eléggé összetett feladatot elsősorban az jellemzi, hogy a hagyományos építészeti keretet, az élő hagyatékot, továbbra is

7. ábra. Zamárdi. Somogy m. Szántód-puszta. Helyszínrajz. A XVIII. sz. folyamán kialakult mezőgazdasági jellegű együttes. Gazdaságtörténeti és szabadtéri néprajzi gyűjtemény elhelyezésére tervbevéve. — Einzelgehöft Szántód. Lageplan. Gebäudegruppe landwirtschaftlichen Charakters, ausgestaltet im Laufe des XVIII. Jahrhunderts. Für die Einrichtung einer wirtschaftsgeschichtlichen Sammlung und eines ethnographischen Freilichtmuseums vorgesehen

egy folyamatosságot használat lehetőségének a biztosításával, műemlékvédelem keretében kell megoldani.

Nyilvánvaló, hogy ennek a bonyolult és nem kismértékben súlyos anyagi áldozatokat is megkövetelő feladatnak a megoldására sokféle lehetőség mutatkozik.

A vázolt feladat megoldása lényegében két nagy körre, két csoportra tagozódik. Az első a műemlékvédelem szinte már klasszikussá vált elveinek alapján végezhető el. A második nagy kör viszont — a műemlékvédelem segítő-társaként — sajátos muzeológiai követelményekkel lép fel: a szabadtéri néprajzi gyűjtemények — múzeumok — keretében.

Az első nagy kör, a műemlékvédelem szokásos, s eddigi gyakorlata. Ennek keretében az első lehetőség a maradéktalan, a klasszikus műemlékvédelem, a néprajzi jellegű műemlék eredeti helyén, eredeti rendeltetésének is megfelelően, vagy közel azonos felhasználásban, töretlen egységében való megtartása (6. ábra).

8. ábra. *Zamárdi*. Somogy m. Szántód-pusztá. Magtár. Ép.: XIX. sz. e. f. — Geitreide-speicher. Mezőgazdasági és néprajzi gyűjtemény elhelyezésére tervbe véve. — Für die Unterbringung einer landwirtschaftlichen und ethnographischen Sammlung vorgesehen

A második ilyen lehetőség, a néprajzi jellegű műemlék eredeti helyén, más, közcélú rendeltetéssel műemléki jellegében való megtartása (7. ábra).

A harmadik, további lehetőség, a néprajzi jellegű műemlékek eredeti helyén, eltérő rendeltetéssel egyes, sajátos értékének, részletének a megtartása (8., 9. ábra).

A második nagy kör, a néprajzi jellegű műemlékeknek a sajátos muzeológiai követelményekkel fellépő szabadtéri néprajzi gyűjteményi — múzeumi — kezelése.

A magyar tudományos életben már több mint egy fél évszázad óta állandóan jelentkező muzeológiai kíváncsóság a hazai szabadtéri néprajzi gyűjtemények megszervezése. Az utóbbi évek ilyen irányú törekvéseinek és elő-

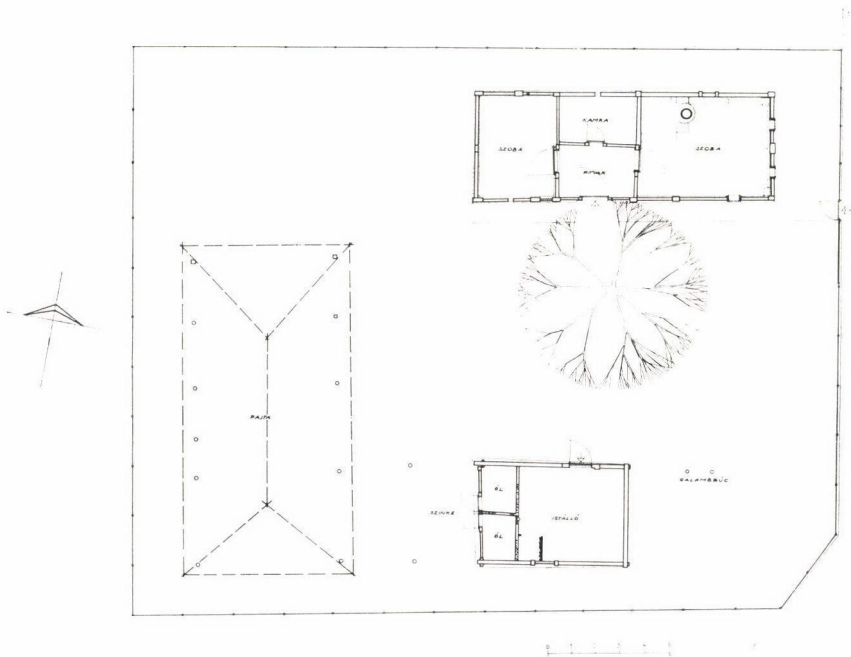
készítő munkáinak az eredménye, egy, az ország fővárosában, Budapesten megszervezendő Országos Szabadtéri Néprajzi Múzeum. A jogos és sokirányú, muzeológiai és néprajzi igényeknek megfelelően, egyidejűleg *Kecskemét* (Bugac), *Nyíregyháza* (Sóstó), *Szombathely*, *Zalaegerszeg* területén, egy-egy nagyobb tájegység népi építészeti, néprajzi jellegű műemlékeinek összegyűjtése, s egységes bemutatása is már közvetlen megvalósulás előtt álló feladat.

A továbbiakban még más múzeumok és városok, más muzeális jellegű intézmények is tervezik egy-egy kisebb tájegység — alrégió — keretében, szabadtéri néprajzi gyűjtemény szervezését, létesítését. A viszonylag nagy igényű szervezési feladatok sok esetben reális tudományos és muzeológiai igényeket jelentenek. Óvnunk kell azonban mindenkit attól a feltevéstől, mintha egy országos és egy-két regionális szabadtéri néprajzi gyűjtemény a magyar néprajzi jellegű műemlékek teljes és átfogó védelmét, megőrzését, fenntartását jelenthetné.

A tervezett országos és regionális szabadtéri néprajzi gyűjtemények alapvető és elsődleges feladata elsősorban az egyes (országos és vidéki) múzeumok néprajzi gyűjteményeinek a szerves továbbfejlesztése, egy sajátos, a maga nemében szinte egyedülálló muzeológiai megőrzés, kezelés formájában.

A szabadtéri gyűjtemény — múzeum — jellegét, célját és rendeltetését egyik korábbi munkánkban a következőkben összegeztük. A továbbiakban ezt idézem:

„A szabadtéri néprajzi gyűjtemény . . . , az általánosan ismert és elfogadott muzeológiai elv és gyakorlat kiegészítéseként, a népi életforma történeti

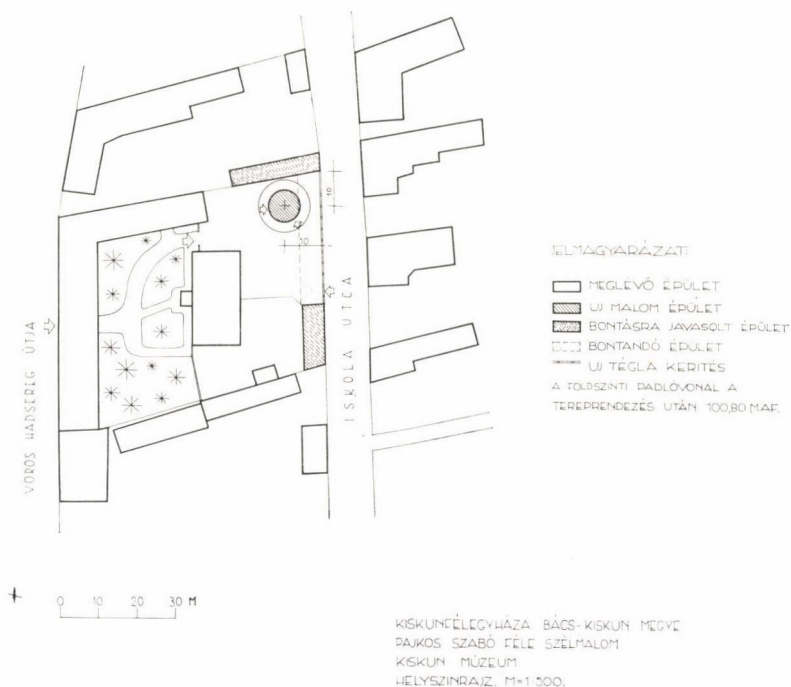

9. ábra. *Balassagyarmat*. Nógrád m. Palóc Múzeum. Palóc ház. Helyszínrajz. Múzeumi elhelyezés: 1932. — Paloczenhaus. Als Museum eingerichtet 1932.

10. ábra. *Balassagyarmat*. Nógrád m. Palóc Múzeum. Palóc ház. Kemence. Múzeumi elhelyezés: 1932. — Paloczenhaus. Als Museum eingerichtet 1932.

és gazdasági szempontból lehető teljes egészét, mutatja be. Az egykori hagyományos népi életforma számos jelensége és tárgya, az általános, a megszokott muzeológiai keretek között csupán az emberi léptékkel mérhető, az emberi arányokkal egyenértékű, tárgyakkal, s az azokat kiegészítő dokumentációs és magyarázó anyaggal együtt mutatható be. Mindazok a néprajzi jelenségek és néprajzi tárgyak azonban, amelyek egyrészt a természeti tájjal, helyszíni elhelyezésükkel szoros és szinte, elválaszthatatlan kapcsolatban állanak, s méreteikben is meghaladják a szokásos, a megvalósítható kiállítási keretet, szabadtéri múzeumi elrendezésben mutathatók be. Az egykori hagyományos népi életforma számos olyan jelensége s tárgya változik meg, alakul át, s végső soron pusztul el napjainkban, amelyeknek a szakmai — dokumentációs —

11. ábra. Kiskunfélegyháza. Bács-Kiskun m. Kiskun Múzeum. Szélmalom. Helyszínrajz Ép.: 1861. Múzeumi elhelyezés: 1961. — Windmühle. Als Museum eingerichtet 1961

rögzítése, s ennek a holt anyagnak a megőrzése muzeológiailag megoldható ugyan, de teljes egészében, maradéktalanul, a valósághoz hiven s élmény-szerűen, csupán a szabadtéri néprajzi gyűjtemény keretei között állítható ki.”

Az ilyen jellegű és célkitűzésű törekvések egyik megvalósult példája Kiskunfélegyházán, a Kiskun Múzeum udvarában elhelyezett Szélmalom (10. ábra), valamint a Balassagyarmaton, a Palóc Múzeum parkjában létesített ún. Palóc ház (11., 12. ábra). Mind a két — bár viszonylag szerény kezdeményezésű, és kevés épületből álló — szabadtéri néprajzi gyűjtemény a néprajzi jellegű műemlékvédelem, s a muzeológiai követelmények szempontjából egyaránt kifogástalan.

Az olyan jellegű törekvések azonban, amelyek részben az eredeti helyén történő műemlékvédelem mellett, további kiegészítésként esetleg egy szabadtéri néprajzi gyűjtemény elhelyezését is lehetővé tennék, ugyancsak figyelemre méltók. Ilyen jellegű elgondolás vezetett bennünket, amikor, már évekkel ezelőtt javasoltuk, többek között a Zamárdi községhez tartozó Szántód-puszta teljes műemléki védettségét. A Szántód-pusztai mezőgazdasági jellegű műemléki együttes táji, történeti, gazdaságtörténeti s néprajzi, valamint idegenforgalmi értéke és jelentősége egyedülálló. Ennek a nagy jelentőségű műemléki együttesnek a további szerves kiegészítéseként javasoltuk a Balaton-környék — a Balatoni Régió — szabadtéri néprajzi gyűjteményének itteni elhelyezését is. A nagyszabású terv megvalósítása azonban valamennyi érdekelt

(BIB, Néprajzi Múzeum, Mezőgazdasági Múzeum, a területileg illetékes Múzeumok, valamint a helyi és országos idegenforgalmi) szövet egyaránt érinti.

Bizonyosra vesszük, hogy a *Balaton Régió* műemlékvédelmének egyik kulcspontja, s a balaton néprajzi jellegű műemlékvédelem egyik jelentős feladatát jelenti a *Szántód-pusztai mezőgazdasági jellegű műemléki együttes, és a Balaton-környék szabadteri néprajzi gyűjtemények együttes gondozása*.

A fentiekben vázolt feladatok, célkitűzések, tervek és gyakorlati munkák természetesen csupán akkor nyerhetnek megfelelő szakmai értékelést, ha valamennyi ilyen elgondolás az általános műemlékvédelem keretébe illeszthető. Sem önmagukban, sem elkülönülve, öncélú igyekezettel nem érhetik el a célt, a műemlékvédelem regionális feladatainak a megvalósítását.

S mindez fokozottabb mértékben jelentkezik a *Balaton Régió* — műemlékvédelmi munkájában.

REGIONALPLANNERISCHE PROBLEME DER VOLKSARCHITEKTUR — DER BAUDENKMÄLER ETHNOGRAPHISCHEN CHARAKTERS

Erforschung und Schutz aus regionalplanerischer Sicht unserer Baudenkmäler — und darunter der Baudenkmäler ethnographischen Charakters — bildet eine der zeitgemässen Hauptaufgaben des ungarischen Denkmalschutzes.

Unter den regionalplanerischen Aufgaben in Ungarn ist die *Untersuchung aus der Sicht des Denkmalschutzes der Balatoner Region* — der Umgebung des Balatons — von besonderer Bedeutung. In Anbetracht der eigenartigen Naturverhältnisse, der historischen Gegebenheiten, der Beschaffenheit der auch voneinander abweichenden kleineren landschaftlichen Einheiten, ist die Zusammenarbeit der verwandten Wissenszweige erforderlich. In diesem Rahmen ist die allgemeine und die eingehende ethnographische Forschung unerlässlich. Der zeitgemässe Denkmalschutz wird für die Baudenkmäler ethnographischen Charakters in der Balatoner Region vor allem durch Analyse und Kenntnis der Siedlungsart und Siedlungsstruktur sowie des Haustyps in der Umgebung des Balatons gewährleistet. Historische und ethnographische Untersuchung eines Schutzgebietes: einer kleineren landschaftlichen Einheit, einer Siedlung, eines Dorfes oder Dorfteils, Strassenbildes, Grundstückkomplexes, Bauernhofes, einer Gebäudegruppe oder eines Gebäudes bietet eine entsprechende und reelle Grundlage teils für den üblichen Denkmalschutz, teils für die Organisation von sog. Schutzgebieten bzw. *ethnographischen Freilichtsammlungen*. Neben den bekannten Aufgaben des Denkmalschutzes stellt sich noch die Aufgabe hinsichtlich des einer kleineren Siedlungseinheit, einem Dorfteil, einem Hofkomplex gewährten, geschlossenen Schutzes, der Sicherung der sog. *Reservate*. So richtig und erwünscht dieser Gedanke aus der Sicht der Architekturgeschichte und des Denkmalschutzes scheint, ist er doch gesellschaftlich und soziologisch widersprüchlich. Die strenge Abgeschlossenheit — die Festlegung — von Schutzgebieten steht nämlich im Gegensatz zu der in ständiger Gestaltung und Entwicklung begriffenen Volkslebensform. Die Anlegung einer sog. ethnographischen Freilichtsammlung stellt eine reellere Aufgabe dar, die sich gewissermassen restlos verwirklichen lässt. Neben dem ethnographischen Landesfreilichtmuseum ist die Organisation der ethnographischen Freilichtsammlungen von Kecs-kemét, Bugac, Nyiregyháza, Sóstó, Zalaegerszeg, Göcsej, Szombathely, Vas im Gange.

Im Gebiet der *Balatoner Region* könnten derartige *ethnographische Freilichtmuseen in Zamárdi und Szántód angelegt werden*. Auch für den Fremdenverkehr wäre der wirtschaftsgeschichtlich bedeutende Denkmalkomplex aus dem XVIII. Jahrhundert, seine Erweiterung und Entwicklung — mit restloser Wahrung der Interessen des Denkmalschutzes — von grosser Bedeutung.